

Bölüm 6

HİTİT KRALI I.ŞUPPİLULİUMA'NIN ADININ KÖKENİ HAKKINDA¹

İlker KOÇ²

Yasemin ARIKAN³

GİRİŞ

Hitit arşivlerinde, *Šuppiluliuma* adına sahip üç kişinin varlığı bilinmektedir. Bunlar; İmparatorluk Dönemi kralı I.Šuppiluliuma (M.Ö. 1350-1320), İmparatorluk Dönemi'nin bilinen en son kralı II.Šuppiluliuma/Šuppiluliyama (M.Ö. 1207-?) ve Orta Krallık Dönemi'nde (M.Ö. 15. yy.) tahta tablet kâtibi olarak görev yapan *Šuppiluliuma*⁴dır. Ayrıca bu ad ile ilişkilendirilen iki Geç Hitit Dönemi kralı daha bulunmaktadır: *Pattina (Unqi)*⁵ kralı *Šapalulme*⁶ (M.Ö. 858-857) ile *Kummuh (Kommagene)*⁷ kralı *Ušpilulume*⁸ (M.Ö. 805-773).

¹ Bu çalışma; Prof. Dr. Yasemin ARIKAN danışmanlığında, Dr. İlker KOÇ tarafından Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Eskiçağ Dilleri ve Kültürleri Anabilim Dalı (Hititoloji)'nda tamamlanmış olan "I.Šuppiluliuma ve Dönemi" adlı doktora tezinden üretilmiştir.

Kısaltmalar için bkz. J.Friedrich-A.Kammenhuber, HW², 1975 vd.

² Dr., Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Toplum ve Bilim Uygulama ve Araştırma Merkezi, koc@metu.edu.tr

³ Prof. Dr., Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi, Hititoloji AD, yarikan@ankara.edu.tr

⁴ KBo V 7 öy. 8, 26, ay. 19. Güterbock, 1940: 34-35; Beal, 2002: 64-65. Ayrıca transkripsiyon için bkz. Riemschneider, 1958: 345 vd. (=LS 1); Gordin, 2015: 106-107 ve dn.438.

⁵ Antakya ve Amik Ovası civarı. Bkz. Alparslan, 2009: 145; Yıldırım, 2016: 702, 703 dn.7. Asurca: KUR-*un-qi/qa-(a-a)*. Bkz. Hawkins, 1974: 81.

⁶ "Hititçe: *Šuppiluliuma*". Bkz. Laroche, 1966: 167; Hawkins, 1970: 78; Hawkins, 1974: 81; Ünal, 2006: 69.

⁷ Yaklaşık olarak bugünkü Adıyaman ilini kapsamaktadır. Bkz. Özkan, 1993: 66; Alparslan, 2009: 146. S.Özkan, 1989'da yayımlanan Malpınar Yazıtı'nda; bu ülkenin adını *Kumaha* olarak yazıldığını ve Geç Hitit Devleti *Kumaha* ile Hitit metinlerinde geçen *Kummaha*'nın aynı olma ihtimalinin güçlendiğini ifade etmiştir. Bkz. Özkan, 1993: 65. Ayrıca *Kum(m)aha* için bkz. Ertem, 1973: 78; del Monte-Tischler, 1978: 220 vd.; del Monte, 1992: 83.

⁸ "Hititçe: *Šuppiluliuma*". Bkz. Laroche, 1966: 167 (hiér. PUR-ÉTANG-*má-s*, Boybeypinarı 1 A, B, C; 3 C 1, C 1-3); Hawkins, 1970: 77; Hawkins, 1974: 79-80; Hawkins, 1981: 149; Hawkins, 2000: 98, 333; HEG (Š/2), 2006: 1191. Boybeypinarı; Adıyaman-Besni ilçesi Keysun (Çataltepe) bucağına bağlı bir köydür. Boybeypinarı Yazıtları, Asur metinlerinde *Ušpilulume* olarak geçen bu kral zamanında inşa edilmiştir. 1931 yılında bulunan yazıtta *Kummuh* kralı *Ušpilulume*'nin adı geçmektedir. Bkz. Hawkins, 1970: 77-78; Özkan, 1993: 70-71. Ayrıca Boybeypinarı Yazıtları hakkında detaylı bilgi için bkz. Gelb, 1939: Lev. 4-7; Hawkins, 1970: 108 vd.; Hawkins, 2000: 334 vd.

E.Laroche⁹, Hitit şahıs adlarını incelediği kitabında *Šuppiluliuma*'nın belgelerde geçiş şekillerini şu şekilde vermiştir: ^mŠu-up-pí-lu-li-ul-ú-ma, ^mŠu-up-pí-lu-li(m)-ma, ^mŠu-up-pí-lu-li-ya-ma, ^mKUG.TÚL-ma; Hiyeroglif: PUR.ÉTANG-má; ég. (Mısır kaynakları) *šprrr*; oug. (Ugarit kaynakları) *ṭpłlm*.

Kaşka¹⁰, Arzawa¹¹, Azzi-Hayaşa¹², İšuwa¹³, Kizzuwatna¹⁴ ile Kuzey Suriye'ye seferler düzenleyen ve Mısır Ülkesi ile temasa geçen, Hitit Devleti'ni imparatorluk düzeyine ulaştıran büyük Hitit kralı I.Šuppiluliuma'nın adı üç unsurdan oluşmaktadır. Adının birinci ögesi olan *šuppi*-¹⁵ kelimesi için J.Friedrich¹⁶ "rein (rituell rein), heilig, sakrosankt"; H.Kronasser¹⁷ "(kultisch) rein"; H.A.Hoffner¹⁸ "pure"; H.Otten¹⁹ "rein"; J.Tischler²⁰ "rein (bes. rituell rein), heilig, geweiht"; C.Watkins²¹ "pure, sacred"; A.Kloekhorst²² "purified, sacred"; A.Ünal²³ "temiz, bakir, arı, pak, el değmemiş, lekelenmemiş, kutsal"; P.Taracha²⁴ "pure, purified, sacred" ve CHD (Š)²⁵ "sacred, consecrated, holy, ritually pure" anlamlarını vermişlerdir. İdeografik yazımı KÛ/KÛ.GA²⁶ olan *šuppi*- sözcüğünün Akadca

⁹ Laroche, 1966: 166; Laroche, 1981: 40. Ayrıca bkz. Trémouille: (Çevrimiçi Kaynak) <https://www.hethport.uni-wuerzburg.de/hetonom/ONOMASTIdata.html> 07.09.2022.

¹⁰ Anadolu'nun kuzeyi. Kaşka için bkz. von Schuler, 1965; Ertem, 1973: 70-71; del Monte-Tischler, 1978: 190-192; del Monte, 1992: 72-73.

¹¹ Anadolu'nun güneybatısı. Arzawa için bkz. Ertem, 1973: 18-19; Heinhold-Krahmer, 1977; del Monte-Tischler, 1978: 42-45; Singer, 1983: 205 vd.; del Monte, 1992: 14.

¹² Anadolu'nun kuzeydoğusu. Azzi-Hayaşa için bkz. Forrer, 1931: 1 vd.; Ertem, 1973: 23, 34-35; del Monte-Tischler, 1978: 59-60, 63-64; del Monte, 1992: 19, 22.

¹³ Elazığ çevresi. İšuwa için bkz. Ertem, 1973: 61-62; del Monte-Tischler, 1978: 154-156; del Monte, 1992: 57; Aslantürk, 2014: 59 vd.

¹⁴ Çukurova bölgesi. Kizzuwatna için bkz. Götz, 1940; Ertem, 1973: 76-77; del Monte-Tischler, 1978: 211-216; Beal, 1986: 424 vd.; del Monte, 1992: 81; Ünal ve Girginer, 2007.

¹⁵ Kelime türü bakımından sıfat ve zarfır. Zıt anlamları: (:)marša-: "kutsal olmayan, kötü, fena; kutsal mekan için uygun olmayan" için bkz. CHD (L-N), 1989: 195a ve CHD (Š), 2019: 626a; šaknuwant- "saf olmayan, iffetsiz, kirlili, lekelenmiş" için bkz. CHD (Š), 2019: 47b vd. lā KÛ.GA için bkz. HHw, 2001: 238. V.G.Ardzinba, "šuppi-" kelimesinin zıt anlamının "papratar" olduğunu ileri sürmüştür. Ancak H.A.Hoffner bu öneriyi katılmamıştır. "šuppi-" sözcüğünün sıfat, "papratar" kelimesinin ise soyut isim olduğunu vurgulamış ve paprant- "impure" (=katışık, karışık, saf olmayan, iffetsiz) ile parkui- "pure" (=saf, arı, temiz, pak) sözcüklerinin zıt anlamlı olabileceğini ifade etmiştir. Bkz. Ardzinba, 1988: 1 vd.; Hoffner, 1998: 324.

¹⁶ HW, 1952: 199a.

¹⁷ Kronasser, 1966: 112.

¹⁸ Hoffner, 1967: 72.

¹⁹ Otten, 1995: 8.

²⁰ HHw, 2001: 155; HEG (Š/2), 2006: 1185.

²¹ Watkins, 2008: 9.

²² EDHIL, 2008: 789.

²³ Ünal, 2016: 492b.

²⁴ Taracha, 2018: 167.

²⁵ CHD (Š), 2019: 618a.

²⁶ İdeogramın eski okunuşu KUG. KÛ: "temiz, parlak; temizlemek"; KÛ.GA: "temiz". HZL, 1989: 125 Nr.69, 332. Ayrıca bkz. HW, 1952: 199a, 281b; Hoffner, 1967: 76; HHw, 2001: 155, 238; Ünal, 2016: 285; CHD (Š), 2019: 618a. Soğan veya sarımsak olarak adlandırılan *šuppiwašhar*^(SAR)'ın Sumerce SUM. SIKIL^{SAR}'ın karşılığı olabileceği ifade edilmiş ve eğer böyle ise *šuppi*-=SIKIL eşitliğinin olabileceği ileri sürülmüştür. Bkz. CHD (Š), 2019: 622b, 643a vd. Ayrıca bkz. Ertem, 1974: 32-33.

karşılığı *ELLU*²⁷dur. E.Forrer *šuppi*- kelimesinin Luvice olabileceğini ileri sürmüştür (Forrer, 1938, s. 184). E.Bilgiç²⁸, bu sözcüğün Hint-Avrupa dil ailesi ile ilgisinin kanıtlanmadığını, Protoluvice bir sözcük olduğunu belirtmiştir. S.Alp ise *šuppi*- kelimesinin Anadolu'da gün ışığına çıkarılan Eski Asurca malzemenin kazanan Hititçe sözcüklerden biri olduğunu ifade etmiştir (Alp, 1997, s. 9-10). Bir başka yorumda A.Kloekhorst²⁹, eski yazılı metinlerden itibaren doğrulanan ve çok sayıda türevi³⁰ olan bu sözcüğün gerek Anadolu dilleri gerekse de Hint-Avrupa dil ailesi içinde akrabasının bilinmediğini vurgulamıştır. Kültepe'de ortaya çıkarılan Eski Asur metinlerinde genellikle *šuppiya*- kökü bulunsa da *šuppi*-yapısının çoğunlukla şahıs adlarında ilk unsur olarak kullanıldığı belirtilmiştir³¹.

A.Mouton³², *šuppi*- sözcüğünün genellikle “sacred” (=kutsal, mukaddes) olarak tercüme edildiğini belirtmektedir. Ayrıca bu sözcüğün anlam bakımından öbür dünyaya (tanrıların ve ruhların dünyasına) adanan bir nesneyi, bir mekânı ya da yeni kutsanmış bir canlıyı belirlemeye hizmet ettiğini ifade etmektedir. Aynı araştırmacı; *šuppi*- kelimesinin anlamı için belirlenen “sacred” ve “consecrated” arasında, Hitit metinlerinde her ne kadar iki tercüme *šuppi*- olarak ifade edilse de bir fark olduğuna dikkat çekmektedir. Bu sözcüklerden “sacred” (=kutsal, mukaddes) çevirisinin “kalıcı bir biçimde öbür dünyaya ait olan gerçek kutsal doğayı, bir şeyi ya da bir kimseyi” kapsadığını, “consecrated” (=kutsanmış, kutsanan, kutsallaştırılan) tercümesinin ise “kutsal olmayandan kutsal” şeklinde bir durum değişikliğine işaret ettiğini söylemektedir. G.Wilhelm³³, *šuppi*- sözcüğünün tanrıları ve ilahi varlıkları tanımlayabilmesine rağmen, çoğunlukla ilahi huzurda olmak için uygun bir kişi ya da nesneyi betimleyen kursesiz şartı tanımlamak için kullanıldığını belirtmiştir (Wilhelm, 1999, s. 203). Y. Feder, “The Semantics of Purity in the Ancient Near East: Lexical Meaning as a Projection of Embodied Experience” adlı çalışmasında *šuppi*- kelimesine yer vermediğini vurgulamıştır. Bunun nedenini ise; içeriğe göre “pure” (=saf, arı, temiz, pak) ya da “sacred” (=kutsal, mukaddes) olarak yorumlanabilen sözcüğün,

²⁷ CAD (E), 1958: 102 vd.; HEG (Š/2), 2006: 1185.

²⁸ Bilgiç, 1943: 41-42; Bilgiç, 1945-1951: 17-18.

²⁹ EDHIL, 2008: 790.

³⁰ *UZUšuppa-*, *NINDAšuppi-*, *šuppiyahh-*, *šuppiēšš-*, *šuppiēššar*, *šuppiyaššar*, *(DUMU.MUNUS)šuppi(e)ššara-*, *šuppiššarant-*, *šuppiyant-*, *šuppiyatar/šuppiyam-*, *šuppiyawwar*, *šuppiwašhar*, **šuppišduwa-*. Bkz. HHw, 2001: 155; EDHIL, 2008: 789; CHD (Š), 2019: 626a.

³¹ HEG (Š/2), 2006: 1191; EDHIL, 2008: 790 (*ṁŠu-pi-ah-šu* = *šuppi-* + *haššu-*; *ṁŠu-pi-a-ah-šu-šar* = *šuppi-* + *haššuššara-*. Hititçe metinlerde yalnızca *ṁŠuppiluliuma-* (= *šuppi-* + *lūli-* + *-umen-* / *-umn-*) ve *ṁŠuppiuman/ṁŠuppiumna-* (= *šuppi-* + *-umen-* / *-umn-*) olarak görülmektedir.

³² Mouton, 2015: 43-44.

³³ Wilhelm, 1999: 203.

Hititçe’de somut bir kullanımını belirleyebilmenin zor olmasıyla açıklamaktadır (Feder, 2014, s. 98 dn.44).

Bu kelime ile yarı eşanlamlı olduğu ifade edilen diğer bir sözcük ise *parkui*-’dir³⁴. Bazı otoriteler tarafından *šuppi*- ve *parkui*- karşılaştırılmış ve *šuppi*-’nin ifade ettiği anlamın aşama bakımından daha yüksek bir seviyeyi işaret ettiği ortaya konulmaya çalışılmıştır. H.A.Hoffner, *šuppi*- için “holy, sacred” (=kutsal, mukaddes), *parkui*-³⁵ için “pure” (=saf, arı, temiz, pak) anlamlarını verdiği çalışmasında iki sözcüğü kıyaslamaktadır. Bir varlığın *parkui*- “pure” (=saf, arı, temiz, pak) olabileceğini ancak normal şartlar altında *šuppi*- “holy, sacred” (=kutsal, mukaddes) olabilmesi için ilk olarak *parkui*- “pure” (=saf, arı, temiz, pak) olması gerektiğini vurgulamaktadır (Hoffner, 1998, s. 325). G.Wilhelm³⁶, *šuppi*- (ve türevleri) genel olarak “kutsal” şeklinde tercüme edildiğinde bunun tümüyle bir problem olmayıp, bu şekilde tercüme edilmesinin *parkui*-’ye göre kutsallığın ve saflığın daha yüksek bir derecesini gösterdiğini açıklamaktadır. A.Mouton³⁷ ise; G.Furlani’nin³⁸ benzer bir düşünce olarak şu görüşüne yer vermiştir: “‘pure’ (=saf, arı, temiz, pak) anlamına gelen *šuppi*- ve *parkui*- sözcüklerinden ilki saflığın/temizliğin daha yüksek bir derecesine atıfta bulunmaktadır. Hatta bu yapı ‘sacred’ (=kutsal, mukaddes) anlamına dahi gelebilmektedir.”

Bazı metinlerde *šuppi*- kelimesinin sıfat olarak nehir ve kaynak sözcüklerini nitelediği görülmektedir³⁹: (16) *nu A-NA* ^{ID}*A-ra-an-za-hi šu-up-pí ÍD-i* I GU₄, MAH (17) VII UDU^{HI.A}-*ya hu-u-e-ek-ta* “Ve **kutsal nehir** Aranzah⁴⁰a 1 boğa ve 7 koyun kesti/kurban etti.” (KBo XXII 6 öy.I 16-17). Bir başka pasajda ise PÚ ideogramı ile birlikte geçmektedir⁴¹: *ma-a-an* ^{GIS}GU.ZA ^{DU}NA⁴ZI.KIN⁴² *ku-iš-ki kat-ta la-ak-nu-ut na-aš-ma-kán šu-up-pa PÚ ku-iš-ki ša-ah-ta* “Eğer bir kimse Fırtına Tanrısı’nın tahtını, bir kült taşını devirdiyse ya da eğer bir kimse **kutsal bir kaynağı/pınarı** tıkadıysa” (KBo XI 1 öy. 40). Aynı sözcük zarf olarak kullanıldığında Sg./Pl. Nom.-Akk. n. *šuppi*, *šuppa* “kutsal bir şekilde, ritüel olarak saf/arı” anlamına gelmekte ve bir pasajda şu şekilde geçmektedir⁴³: [EGIR-*a*]

³⁴ Laroche, 1982: 136.

³⁵ *parkui*- için bkz. HW, 1952: 161b; Hoffner, 1967: 72; CHD (P), 1997: 163b vd.; HEG (P), 2001: 475 vd.; HHw, 2001: 123; EDHIL, 2008: 637 vd.; HED (P), 2011: 133 vd.; Ünal, 2016: 399 vd.

³⁶ Wilhelm, 1999: 203.

³⁷ Mouton, 2015: 60 dn.71.

³⁸ Furlani, 1936: 237.

³⁹ Rieken, 2001: 578; CHD (Š), 2019: 624a.

⁴⁰ ^{ID}*Aranzahi* için bkz. Ertem, 1973: 193; del Monte-Tischler, 1978: 524 vd.

⁴¹ CHD (Š), 2019: 624a.

⁴² NA⁴ZI.KIN için bkz. Darga, 1969: 493 vd.

⁴³ CHD (Š), 2019: 625a; HEG (Š/2), 2006: 1189.

n-da-ma šu-up-pa VII-ŠU IŞ-TU GAL GEŠTIN *a-ku-w[a-an-zi]* “[Arka]dan bir şarap kabından yedi kez **kutsal bir şekilde** içer[ler].” (KUB XXVII 65 öy.I 9).

Šuppiliuma adını oluşturan ikinci öge *luli(ya)*⁴⁴ için J.Friedrich⁴⁵ “Was-serbecken; Teich”; H.Kronasser⁴⁶ “Teich, Brunnen, Zisterne”; H.A.Hoffner⁴⁷ “well”; CHD (L-N)⁴⁸ “lake, pond; well, spring, basin; vat, pithos”; J.Tischler⁴⁹ “See, Teich; Quelle, Brunnen; Trog, Bottich, Faß”; H.Otten⁵⁰ “Quelle”; J.Puhvel⁵¹ “pool, lake, pond; (well)basin, cistern, reservoir, tank, vat”; C.Watkins⁵² “pond, spring”; A.Kloekhorst⁵³ “pond, lake, spring, well, basin” ve A.Ünal⁵⁴ “kaynak, pınar, su gözü, su birikintisi, havuz, gölet, baraj; fıçı, küp, küvet, leğen” anlamlarını vermektedirler. İdeografik yazımı PÚ⁵⁵ olan bu sözcüğün Akadcası *BÛRTU*⁵⁶’dur. E.Forrer⁵⁷ *luli*- sözcüğünün köken olarak Luvice bir kelime olduğunu belirtmiş, E.Bilgiç⁵⁸ kelimenin Protoluvice olma eğiliminde bulunduğunu ifade etmiştir. A.Kloekhorst⁵⁹ bu sözcüğün Hint-Avrupa kökenine sahip olamayacağı fikrini kabul etmektedir. S.Alp⁶⁰ daha farklı bir yorumda bulunarak, *luli*-kelimesini Eski Asurca malzemedeki Hititçe’ye kazandırılan sözcükler arasında listelemiştir.

⁴⁴ Kelime türü bakımından isim (n. com.)’dir. *luli(ya)*-’nın tek türevi olan *luliyasha-* için bkz. CHD (L-N), 1989: 82a; EDHIL, 2008: 533.

⁴⁵ HW, 1952: 130b.

⁴⁶ Kronasser, 1966: 129.

⁴⁷ Hoffner, 1967: 98.

⁴⁸ CHD (L-N), 1989: 80a.

⁴⁹ HEG (L-M), 1990: 72; HHw, 2001: 95.

⁵⁰ Otten, 1995: 8.

⁵¹ HED (L), 2001: 111.

⁵² Watkins, 2008: 9.

⁵³ EDHIL, 2008: 533.

⁵⁴ Ünal, 2016: 326.

⁵⁵ İdeogramın eski okunuşu TÚL. PÚ: “çeşme, pınar, kaynak; kaynak adları önüne gelen determinatif/belirteç”. HZL, 1989: 178 Nr.180, 345. Ayrıca bkz. HW, 1952: 130b, 297a; Hoffner, 1967: 83, 98; CHD (L-N), 1989: 80a; HED (L), 2001: 111; HHw, 2001: 95, 252; Ünal, 2016: 326, 420. J.Friedrich, *luli*- sözcüğünün ideografik yazımı için TÚL’u vermektedir. Ancak TÚL’un Hititçesini *wattaru-*, *lūli-*² olarak belirtse de *lūli-* köküne şüphe ile yaklaşmaktadır. Karş. HW, 1952: 130b ve 297a. J.Tischler “BE ve PÚ=TÚL” değerlerini vermektedir. Bkz. HHw, 2001: 95. Ayrıca BE “pınar” için bkz. HZL, 1989: 309.

⁵⁶ HW, 1952: 297a; CAD (B), 1965: 335 vd.; HHw, 2001: 275; Ünal, 2016: 103.

⁵⁷ Forrer, 1938: 184-185.

⁵⁸ Bilgiç, 1945-1951: 17 ve dn.125.

⁵⁹ EDHIL, 2008: 534.

⁶⁰ Alp, 1997: 9-10.

Šuppiluliuma adının son ögesi olan *-uma*⁶¹ sufiksi (sonek) ise etnikon (köken) bildirmektedir⁶². A.Kammenhuber, bu sufiksin başka bir dilden Hititçe'ye kazandırıldığını ve M.Ö. 2. binyılın başında şahıs adlarında çok fazla belgelenen de Hitit dilinde yalnızca *Šuppiluliuma* adıyla yaşadığını açıklamaktadır (Kammenhuber, 1959, s. 19). H.Kronasser⁶³, yirmibeşten fazla Eski Asurca erkek adında bu ek ile karşılaştığını belirtmektedir. Aynı araştırmacı⁶⁴, bu sufiksin Kapadokya kökenli olduğunu ve ekin günümüze ulaşan Protohattice dil materialinde henüz bulunmadığını ileri sürmekte, ayrıca *-umna-* ile *-mn-* sufikslerini geleneksel Yunan adlarındaki *-mv-* ile ilişkilendirmektedir. A.Ünal⁶⁵ Hattice sözlük malzemesi içinde *-umna-* ile türetilen ad ya da sıfat bulunmadığını ifade etmektedir. A.Kloekhorst, Kaneşçe'deki *-uman/-umen* ögesi ile Hititçe 'etnikon soneki' *-umen/-umn-* arasındaki eşitliği kabul etmekte ancak *-uman* sufiksiyle birleşen her Kaneşçe unsurun bir yer adı olmayacağını vurgulamaktadır (Kloekhorst, 2019, s. 113).

Birleşik bir forma sahip olan *Šuppiluliuma* adının kökeni ve anlamı ile ilgili çeşitli görüşler bulunmaktadır. H.Kronasser, *šuppi-* ve *luli-* kelimeleri Hititçe olsalar dahi Hititçe'de appellativ olarak bulunan bu türden birkaç bileşik formun, kısmen de olsa yabancı etkisi olmadan neredeyse hiç ortaya çıkmadığını vurgulamaktadır (Kronasser, 1966, s. 155-156). J.Tischler⁶⁶e göre bu ad, Kapadokya metinlerinde belgelenen *Šupilulia*⁶⁷ yer adının düzenli bir etnikonudur. S.Alp⁶⁸ *Šuppiluliuma* adının, Kapadokya metinlerinde geçen yer adı *Šupilulia*'dan tü-

⁶¹ Etnika yapımında kullanılan *-umna-* soneki *-mn-* sesinin *-m-*'ye asimile olması ile *-uma-*'ya dönüşür. ^{URU}Hattušumna- "Hattuša'lı", ^{URU}Zalpa "Zalpa'lı", ^{URU}Halpa "Halpa'lı". Diñçol, 1970: 64; Friedrich, 1960: 34. Bu sonekin türevleri *-umma-*, *-umena-*, *-umana-* için bkz. Laroche, 1966: 255.

⁶² Götze, 1931: 261 vd.; Bilgiç, 1945-1951: 2; Laroche, 1946-1947: 77; Kronasser, 1966: 112 vd.; Hoffner-Melchert, 2008: 60; Bozgun, 2017: 30 ve dn.5; Ünal, 2019: 120.

⁶³ Kronasser, 1966: 112. "*Šupiuman*, *Šalinuman*, *Lihšuman*" adları gibi.

⁶⁴ Kronasser, 1966: 113-114.

⁶⁵ Ünal, 2019: 120. Ayrıca bkz. Soysal, 2004.

⁶⁶ HEG (Š/2), 2006: 1191.

⁶⁷ R.Kuzuoğlu "Eski Asurca Metinlerde Geçen Coğrafya Adları" başlıklı doktora tezinde; Koloni Çağı'nda *kārum* merkezlerinden biri olan *Šupilulia*'nın Boğazköy'ün kuzeyinde arandığını ve Kt n/k 211 nolu belgeye göre Boğazköy yakınlarında olması gerektiğini belirtmektedir. Bkz. Kuzuoğlu, 2007: 142. S.Bayram, Hitit belgelerinde ^{URU}Šu-up-pi-lu-li-ya-an ve [^{URU}Šu-p]i-lu-li-an yazılışları ile kaydedilen ve Hattuş (Boğazköy)'ün kuzeyinde aranan bu yer isminin Kt n/k 211 nolu metne göre Hattuş yakınlarında olması gerektiğini ifade etmektedir. Bayram, 2021: 181. Kt n/k 211 nolu metnin transkripsiyon-çeviri ve açıklamaları için bkz. Bayram, 2021: 175-188. G.Barjamovic, *Šuppiluliyā*'nın yerinin Hattuş (Boğazköy) ve Karahna (Sulusaray)'nın iki sabit noktası arasındaki konumu ile belirlendiğini ve muhtemel bir adayın Yassıhöyük olduğunu bildirmektedir. Barjamovic, 2011: 387, 411. *Šupilulia* kenti için ayrıca bkz. Ferris, 1944: Lev. 68 Nr.215; Ertem, 1973: 127; del Monte-Tischler, 1978: 368; Nashef, 1991: 109 vd.; del Monte, 1992: 149.

⁶⁸ Alp, 1952: 245 ve dn.16; Alp, 1997: 7. S.Alp bu makalesinde *Šuppiluliuma* adını oluşturan sözcükler için; *šuppi-*"temiz", *luli-*"pınar" anlamlarını vermektedir.

retildiğini ifade etmektedir. Bu düşünceye destek veren başka bir görüş ise H.A.Hoffner-H.C.Melchert⁶⁹ tarafından açıklanmaktadır. Adı geçen araştırmacılar, *Šuppiluliuma* isminin kesinlikle bir yer adı ^{URU}*Šuppiluliyā* + *-uman-* sufiksini içerdiğini ve “*Šuppiluliyā*’lı (adam)” anlamına geldiğini söylemektedirler. Aynı şekilde *Šuppiluliuma* adının çiviyazılı belgelerde ırmak (ÍD)/kent (URU) belirteçleriyle geçen *Šuppiluli(ya)*’dan türetilmiş Hititçe bir ad olduğunu ifade eden S.de Martino, bu görüşüne dayanak olarak I.*Šuppiluliuma*’nın selefleri *Arnuwanda* ile *Tuthaliya*’yı göstermiş ve bu kral isimlerinin de coğrafi adlardan (dağ adları)⁷⁰ geldiğini belirtmiştir (de Martino, 2011, s. 13). Maşat Höyük’te gün ışığına çıkarılan tabletlerde (HKM 61) *Šuppiluliyā* kent adı LÚ ile birlikte geçmektedir⁷¹: öy.5 L[Ú] ^{URU}*Šu-up-pi-l[u-li-]y[a]* “*Šuppil[uli]y[a]*’lı ad[am]”. S.Alp, adı geçen kentin muhtemelen *Šuppiluliyā* olarak anılan ırmağın kıyısında bulunduğu, Asur Ticaret Kolonileri Çağı’ndan beri bilinen ve gerçek Hititçe ad taşıyan bu ırmağın Hitit çekirdek bölgesinde yer aldığına işaret etmektedir. Bu nedenle de söz konusu ırmağı; Çekerek (Scylax) veya Kızılırmak (Halys) nehirlerinin bir yan kolu olarak Şapinuwa kentinin batısına, Hitit-Hurri dil bölgesinin sınırına yerleştirmek istemektedir. A.Kammenhuber, *Šuppiluliuma* adının Güneydoğu Anadolu Substrat diline ait olduğu kanısındadır ve anlamını “der von (dem Ort) Rein(e)-Quelle” (also etwa “Lauterbacher”) şeklinde vermiştir (Kammenhuber, 1968, s. 41).

Šuppiluliyā; kent ve nehir⁷² adları dışında, metinlerde tanrı⁷³ adı olarak da görülmektedir. Bu yönüyle teofor isim özelliği taşımaktadır⁷⁴. “Les Nom des Hittites” adlı eserde *Šuppiluliyā*’nın kent, ırmak ve tanrı adı olarak çiviyazılı metinlerde geçtiği yerler verilmiş, “ırmaklar ve kaynaklar” başlığı altında kral adı *Šuppiluli-u(m)ma* ile ilişkilendirilmiştir (Laroche, 1966, s. 278). Bu hususta E.Forrer⁷⁵, *Šuppiluliyā* Irmağı’nın Hatti’de bilinen en büyük yedi nehirden biri olduğunu ve kralın adını bu nehirden aldığını ileri sürmüştür. K.Bittel ise söz konusu adın kökeni hakkındaki yorumunda *Šuppiluliuma*’nın gerçek bir Hitit

⁶⁹ Hoffner-Melchert, 2008: 60.

⁷⁰ Laroche, 1966: 276; Gonnet, 1968: 117 vd., 143. Ayrıca bkz. Arıkan, 2017: 47.

⁷¹ Alp, 1991a: 38; Hoffner, 2009: 213.

⁷² KUB XVII 20 ay.III 14: ^{1b}*Šu-up-pi-lu-li-ya*. HEG (Š/2), 2006: 1191. F.Cornelius’a göre: “Fırat Nehri’nin kuzey ya da doğu kolu (?)”. Bkz. del Monte-Tischler, 1978: 551. ^{1b}*Šuppiluliyā* için ayrıca bkz. Laroche, 1966: 278; Ertem, 1973: 200; del Monte-Tischler, 1978: 550 vd.; del Monte, 1992: 210.

⁷³ KUB XXXVIII 7 ay. sağ süt. 12: ^{1b}*Šu-pi-lu-li-ya-aš* (nom.). HEG (Š/2), 2006: 1191. ^{1b}*Šuppiluliyā* için bkz. Laroche, 1946-1947: 77; van Gessel, 1998: 414.

⁷⁴ Laroche, 1966: 283.

⁷⁵ Forrer, 1938: 184.

adı olduğunu belirtmiştir (Bittel, 1937, s. 63). Aynı şekilde E.Laroche⁷⁶, Hitit kral adlarının kökenini belirterek oluşturduğu kral listesinde, I.Šuppiluliuma'nın adı için "ethnique hittite" tanımlamasını yapmıştır. A.Dinçol⁷⁷, İmparatorluk Dönemindeki kral adlarının Eski Krallık zamanında hüküm süren krallara göre daha fazla Hititçe ad özelliği gösterdiğini ifade etmiştir. Šuppiluliuma'nın da buna bir örnek olduğunu söylemiş ve šuppi- "saf, temiz", luli- "kaynak" ve -uma etnikon eki analizini yaparak olasılıkla "saf kaynak-lı" anlamına geldiğini ileri sürmüştür. E.Akurgal⁷⁸; konu hakkında E.Laroche⁷⁹ ve H.Otten⁸⁰'in görüşlerine yer vermiş, adı geçen araştırmacıların "bu adın Hititçe olduğu ve 'temiz havuz' ya da 'kutsal gölcük' anlamına geldiği" şeklindeki yorumlarını aktarmıştır. Aynı otorite, Hattuša sülalesinden bir Hitit kralının ilk defa, genellikle kabul edilen görüş olan, Hititçe bir ad ile tahta çıktığını belirtmiştir. Yalnızca bu Büyük Kral'ın Hititçe bir ada sahip olduğunu savunan M.Weeden, diğer Hitit hükümdarlarının ise ya Luvi ya da bilinmeyen kökene sahip bir adı olduğunu ileri sürmüştür (Weeden, 2013, s. 73). Šuppiluliuma adının birleşik bir form olduğunu vurgulayan A.Ünal bu adın analizini; šuppi- "temiz", luli- "pınar" ve -uma-/umna- etnikon eki olarak vermiş, "temiz pınarlı, arı pınarlı" anlamını taşıdığını söylemiştir. Ayrıca bu adın, "Šuppiluli kentinden, Šuppiluli'li, Šuppiluli kökenli" anlamına geldiğini ifade etmiştir (Ünal, 2018, s. 565). A.Kloekhorst⁸¹ ise çalışmasında bu adı "saf kaynaklı adam" olarak tercüme etmiştir. Aynı yazar, bir diğer çalışmasında Hititçe-umen-/umn- sufiksinin şahıs adlarının oluşturulmasında da kullanıldığını ve en iyi bilinen şahıs adının mŠuppiluliuma olduğunu ifade ederek "Šuppiluliya'dan gelen/Šuppiluliya kökenli" anlamına geldiğini bildirmiştir (Kloekhorst, 2019, s. 112).

Šuppiluliuma adının ideografik yazımı için mKÜ.(GA.)PÜ-ma⁸², KÜ.(GA.)TÜL-ma⁸³, KÜ.PÜ-ma⁸⁴, KÜ.TÜL-ma⁸⁵ ile KUG.TÜL-ma⁸⁶ yazılışları verilmektedir. I.Šuppiluliuma'ya ait çiviyazılı belgelerde ve mühür baskılarının çiviyazılı lejantlarında bu kralın adı fonetik "Šuppiluliuma" yazımı ile görül-

⁷⁶ Laroche, 1966: 373.

⁷⁷ Dinçol, 1982: 33.

⁷⁸ Akurgal, 1987: 75.

⁷⁹ Laroche, 1960: 166.

⁸⁰ Otten, 1966: 137.

⁸¹ EDHIL, 2008: 53.

⁸² HHw, 2001: 95, 238.

⁸³ HW, 1952: 281b; CHD (L-N), 1989: 80a; HEG (L-M), 1990: 72; HED (L), 2001: 111.

⁸⁴ HEG (Š/2), 2006: 1191.

⁸⁵ Laroche, 1946-1947: 77; Ünal, 2018: 565.

⁸⁶ Forrer, 1938: 184; HW, 1952: 130b; Laroche, 1966: 166.

mektedir⁸⁷. Adın ideografik yazımı yalnızca Hitit İmparatorluk Devri son kralı II.Šuppiluliuma/Šuppiluliyama'ya ait çiviyazılı belgelerde kaydedilmiştir⁸⁸. Boğazköy ve Ugarit gibi yerleşim yerlerinde ele geçen mühürlerde, bazı Hitit krallarının 'Anadolulu' adına ek olarak Hurrice ikinci bir ad taşıdığı görülmektedir⁸⁹. Ancak bugüne kadar ortaya çıkarılan çiviyazılı belgelerde ve mühür baskılarında I.Šuppiluliuma'nın Hurrice adına rastlanmamıştır⁹⁰. Bunun yanı sıra I.Šuppiluliuma'ya ait herhangi bir kaya anıtı ile de henüz karşılaşmamıştır⁹¹. Bu nedenle, adının Luvi-Hiyeroglifi'ndeki karşılığı hususunda yalnızca mühür baskılarını referans alabilmekteyiz. Bu konuda daha önceki yıllarda bazı tartışmaların ve çeşitli önerilerin olduğu görülmektedir⁹². Ancak son yıllarda yapılan çalışmalarda Luvi-Hiyeroglif karşılığı için "L 322-215-391 = PURUS.FONS.MI" kullanımının tercih edildiği tespit edilmiştir⁹³.

Hitit kralı I.Šuppiluliuma'nın adının kökeni, kullanım alanları ve anlamı üzerine elimizdeki çalışmaların tümüyle verilmesi sonucunda konu ile ilgili bir değerlendirme yapılabilmektedir. Šuppiluliuma şahıs adı çiviyazılı kaynaklardan bilindiği kadarıyla ilk defa Hitit Devleti'nin Orta Krallık döneminde belgelenmektedir. İmparatorluk Devri'nde adın kullanımına devam edilmekte ve Hititlerin yıkılışından sonra kurulan Geç Hitit Devletleri zamanında da bu isimle karşılaşmaktadır. Oldukça uzun bir zaman aralığında, büyük oranda krallar ve ayrıca bir meslek grubuna ait kişi tarafından kullanıldığı anlaşılan bu ismin Geç Hitit devrinde fonetik değişikliğe uğradığı görülmektedir⁹⁴.

⁸⁷ T. Beran, Boğazköy-Hattuşa 5/1 Nr.165 (SBo I Nr.3) ve Nr.166 (SBo I Nr.4) numaralı mühür baskılarının orta alanındaki Luvi-Hiyeroglif lejantları yorumlarken I.Šuppiluliuma'nın adını KÜG.TÜL-ma olarak vermektedir. Krş. Beran, 1967: 35.

⁸⁸ CHD (L-N), 1989: 80a.

⁸⁹ Beal, 2002: 56.

⁹⁰ de Martino, 2011: 13.

⁹¹ R.Oreshko, daha önceki yıllarda yapılan çalışmalarda II.Šuppiluliuma'ya tarihlendirilen Südburg Yazıtı'nın, anıtın epigrafik özelliklerinin ayrıntılı analizi sonucunda I.Šuppiluliuma'ya tarihlendirilmesi gerektiğini ifade etmiştir. Bkz. Oreshko, 2012. Konu ile ilgili görüşler için ayrıca bkz. Klinger, 2015: 101-106; Payne, 2015: 78-84; Glatz, 2020: 157 dn.32; van den Hout, 2020: 128; Weeden, 2020: 473 vd.

⁹² Konu ile ilgili tartışma ve öneriler, "I.Šuppiluliuma ve Dönemi" adlı doktora tezimizde ele alınmıştır. Bkz. Koç, 2022: 20 vd.

⁹³ Dinçol ve diğerleri, 1993: 93; Carruba, 1998: 115; Herbordt, 2005: 428; Bawanyeck, 2007a: 54; Bawanyeck, 2007b: 63; Weeden, 2014: 90; Watkins, 2008: 9; Herbordt-Bawanyeck-Hawkins 2011: 110-116. Aynı adlı diğer Hitit kralı II.Šuppiluliuma dönemine tarihlenen Südburg Yazıtı'nın transkripsiyonunu yapan J.D.Hawkins, kralın adının Luvi-Hiyeroglifindeki karşılığı için aynı şekilde "PURUS.FONS.MI" tercümesini vermektedir. Bu konuda bkz. Hawkins, 1995: 19 vd., 31. Ayrıca bkz. Hawkins, 2000: 28, 336-340.

⁹⁴ Šapalulme ve Ušpilulume için bkz. s.1 dn.6 ve 8.

İmparatorluk Dönemi hükümdarı I.Šuppiluliuma'nın, Hitit tarihinde bu ad ile tahta çıkan ilk kral olduğu bilinmektedir. Söz konusu isim, ideografik yazım olarak ^mKÛ.(GA.)PÛ-*ma* ile eşitlenmesine rağmen, I.Šuppiluliuma'nın adının geçtiği çiviyazılı belgelerde ve mühür baskılarının çiviyazılı lejantlarında (Şekil 1) bu kullanım ile karşılaşmamaktadır. Anılan ideografik yazımın, sadece Hitit İmparatorluk Dönemi'nin son kralı II.Šuppiluliuma/Šuppiluliyama'ya ait Hititçe çiviyazılı metinlerde kullanıldığı anlaşılmaktadır.

I.Šuppiluliuma'nın isminin yer aldığı belgelerde kral adının iki şekilde geçtiği görülmektedir:

1) Hititçe çiviyazılı metinlerde fonetik yazımı: “Šuppiluliuma”⁹⁵.

2) Mühürlerde/Mühür Baskılarında:

a) Fonetik yazımı: “Šuppiluliuma”⁹⁶. b) Luvi-Hiyeroglifi: “L 322-215-391 = PURUS.FONS.MI”⁹⁷.

II.Šuppiluliuma/Šuppiluliyama'nın isminin bulunduğu belgelerde ise bu kralın adı dört şekilde geçmektedir:

1) Hititçe çiviyazılı metinlerde:

a) Fonetik yazımı: “Šuppiluliuma”⁹⁸/“Šuppiluliyama”⁹⁹. b) İdeografik yazımı: ^mKÛ.PÛ-*ma*¹⁰⁰, ^mKÛ.GA.PÛ-*ma*¹⁰¹, ^mKÛ.GA.PÛ-*aš*¹⁰².

2) Mühürlerde/Mühür Baskılarında:

a) Fonetik yazımı: “Šuppiluliuma”¹⁰³. b) Luvi-Hiyeroglifi: “L 322-215-391 = PURUS.FONS.MI”¹⁰⁴.

⁹⁵ KUB XIX 25 (CTH 44): öy.I 6 ^mŠu-up-pi-lu-li-u-ma.

⁹⁶ SBo I Nr.1: [^{NA4}KI]ŠIB ^mŠu-up-[pi]-lu-^l[i-u-ma LUGAL.GAL] “[Büyük Kral] Šup[pi]lu[l]i[uma]’nın mü]hrü”. Güterbock, 1940: 3.

⁹⁷ Nişantepe-Archiv Nr.11: MAGNUS.REX PURUS.FONS.MI “Büyük Kral Šuppiluliuma”. Herbordt-Bawanyepck-Hawkins 2011: 111.

⁹⁸ KBo XII 30 öy.II 2 (CTH 126): ^{m2}Šu-up-pi-lu-li-u-ma-an. Giorgieri, 1995: 289.

⁹⁹ KUB XL 37 öy. 1 (CTH 122): [... ^mŠu-up-pi-lu-]li-ya-ma. Otten, 1963: 7; KUB XXVI 68 öy.I’ 6’ (CTH 126): ^mŠu-up-pi-lu-li-ya-ma.

¹⁰⁰ KUB XXVI 25 öy.II 8 (CTH 122): ^mKÛ.PÛ-*ma*. HEG (Š/2), 2006: 1191.

¹⁰¹ KUB XXXI 106+? KUB XXIII 44(+)? KUB XXVI 32, dupl. KBo XIV 113 ay.III 12 (CTH 124): ^mKÛ.GA.P[Û-*m*]a. Giorgieri: 1995: 280.

¹⁰² KBo XII 38 ay.III 4’ (CTH 121): ^mKÛ.GA.PÛ-*aš*. Bkz. Otten, 1963: 20; Güterbock, 1967: 76.

¹⁰³ Nişantepe-Archiv Nr.148: ^{NA4}KIŠIB *Ta-ba-ar-[na ^mŠu-up]-pi-lu-li-ú-[ma LU]GAL.*’GAL LUGAL KUR ^{URU}*Ha-at-ti*’ “Hatti Ülkesi Kralı, Büyük Kr[al], Tabar[na Šup]piluliu[ma]’nın mührü”. Herbordt-Bawanyepck-Hawkins 2011: 212. II.Šuppiluliuma’nın mühür baskıları hakkında tarafımıza vermiş olduğu önemli bilgilerden dolayı Prof. Dr. Suzanne Herbordt’a teşekkür ederiz.

¹⁰⁴ Nişantepe-Archiv Nr.147: PURUS.FONS.MI IUDEX.LA MAGNUS.REX “Büyük Kral, Labarna, Šuppiluliuma”. Herbordt-Bawanyepck-Hawkins 2011: 212.

Eskiçağlarda olduğu gibi Hititler döneminde de kentler büyük çoğunlukla su kaynakları yakınında kurulmuştur. Asur Ticaret Kolonileri Çağı (M.Ö. 1950-1700) belgelerinde yer alan *Őupilulia* kent adı Hitit Devleti döneminde “*Őuppiluliyā*” yazımıyla hem ırmak hem de kent ismi olarak kullanılmıřtır¹⁰⁵. Anadolu şahıs adlarında özellikle dağ, ırmak ve kaynak gibi yer adları önem taşımaktadır. *Şuppiluliuma* şahıs adını, *Őuppiluliyā* kenti ve bu kentin yakınılarında aranması gereken *Őuppiluliyā* ırmak adı ile ilişkilendirmek doğru olacaktır. *Şuppiluliuma* adı analiz edildiğinde “saf kaynaklı, kutsal kaynaklı, saf pınarlı, kutsal pınarlı” anlamına gelmekte olup, bu isim aynı zamanda etnikon olarak “*Őuppiluliyā*”¹⁰⁶ kentinden, *Őuppiluliyā*’lı (adam), *Őuppiluliyā* kökenli” anlamlarını da kapsamaktadır. *Şuppiluliuma*, *Őuppi-* (saf, kutsal, temiz), *luli(ya)-* (kaynak, pınar) ile köken belirten *-uma-* sonek’inden oluşturulmuş birleşik bir ad’dır. Sözcüğü oluşturan üç öğe hakkında köken bakımından başka dillerden Hititçe’ye dahil edildiğine dair düşünceler bulunsa da bunların gerçek Hititçe kelimeler olduğu görüşündeyiz. Bu durum, Anadolu’da Asur Ticaret Kolonileri Dönemi’nde var olan Hititlerin ve Hitit dilinin Eski Asurca belgelerdeki bir yansımāı olarak yorumlanabilir.

Şekil 1. Bo 91.1314 (I.*Şuppiluliuma*’ya ait mühür baskısı)
(Otten, 1995, s. 31 Abb. 1)

¹⁰⁵ Ayrıca *Őuppiluliyā*’nın Tanrı adı olarak kullanımı için bkz. s.8 dn.82.

¹⁰⁶ Çiviyazılı belgelerde Hititlerin bilinen son kralı II.*Şuppiluliuma*, *Őuppiluliyā* yazımıyla da geçmektedir. Bu son kullanım, *Őuppiluliyā* kral adının ikinci öğesi *luli-* “kaynak, pınar”ın uzun yazımı olan *luliyā-*’dan kaynaklanabileceği (CHD (L-N), 1989, s. 80b; Laroche, 1966, s. 257) gibi Hititler tarafından kutsal kabul edilen *Őuppiluliyā* kent ve ırmak adını tam olarak kullanma isteği ile de ilişkili olabilir.

KAYNAKLAR

- Akurgal, E. (1987). *Anadolu Uygarlıkları*. İstanbul: Net Yayınları.
- Alp, S. (1952). Hititler Hakkında Yeni Bir Kitap Münasebetiyle. *AÜDTCFD*, 10 (3-4), 241-256.
- Alp, S. (1991a). *Hethitische Briefe aus Maşat-Höyük*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Alp, S. (1997). Asur Ticaret Kolonileri Çağı'nda Kaneş/Neşada Hititlerin Varlığı ve Yoğunluğu. Bilimsel Bir Oluşumun Öyküsü. *ArAn.*, 3 (1), 1-17.
- Alparıslan, M. (2009). *Hititolojiye Giriş* 1. İstanbul: Türk Eskiçağ Bilimleri Enstitüsü.
- Ardzınba, V. G. (1988). Some Observations on § 168 of the Hittite Laws (in Russian). In P. Vavroušek and V. Souček (Eds.), *Papers on the Ancient Near East Presented at International Conference of Socialist Countries* (Sept. 30-Oct. 3, 1986, řulmu 3, pp. 1-18), Prague: Charles University.
- Arıkan, Y. (2017). Hitit Dininin Tarihi Gelişimi ve Hitit Panteonu. A. Semih Güneri (Ed.), *Yaşar Coşkun'a Saygı Yazıları* içinde (s. 41-72). İzmir: KAM.
- Aslantürk, N. (2014). İşuwa Memleketi Üzerine Bir İnceleme. *Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 5 (1), 59-133.
- Barjamovic, G., (2011). *A Historical Geography of Anatolia in the Old Assyrian Colony Period*, CNI 38, Copenhagen: Museum Tusculanum Press and CNI Publications.
- Bawanyepeck, D. (2007a). Die Königinnen auf den Siegeln. In A. Archi, R. Francia (Eds.), *VI Congresso Internazionale di Ittitologia* (5-9 Settembre 2005, SMEA 49 (1), pp. 49-58). Roma: Istituto di Studi sulle Civiltà dell'Efeo e del Vicino Oriente.
- Bawanyepeck, D. (2007b). Bemerkungen zu zwei Siegelabdrücken Suppiluliumas aus dem Nişantepe-Archiv in Boğazköy/Hattusa. M. Alparıslan, M. Doğan-Alparıslan, H. Peker (Ed.), *Belkis Dinçol ve Ali Dinçol'a Armağan* içinde, (s. 63-67). İstanbul: Ege Yayınları.
- Bayram, S., (2021). Asurlu Tüccar Bazıya'nın Karahna'ya Sürgün Edilmesi, Y. Kıraç U. Alagöz-Z. F. Taşkıran-A. Alpagut (Ed.), *1921-2021 Asırlık Çınar Anadolu Medeniyetleri Müzesi 100 Yaşında* içinde, (s. 175-188). Ankara: Grafiker.
- Beal, R. H. (1986). The History of Kizzuwatna and the Date of the şunaşşura Treaty. *Orientalia*, 55 (4), 424-445.
- Beal, R. H. (2002). The Hurrian Dynasty and the Double Names of Hittite Kings. *Eothen*, 11, 55-70.
- Beran, T. (1967). *Die hethitische Glyptik von Boğazköy I*, WVDOG 76 (Boğazköy-Hattuşa V). Berlin: Verlag Gebr. Mann.
- Bilgiç, E. (1943). Kapadokya Tabletlerine Göre Anadolu Kavimleri Üzerinde Araştırmalar. *AÜDTCFD*, 2 (1), 33-43.
- Bilgiç, E. (1945-1951). Die Ortsnamen der "kappadokischen" Urkunden im Rahmen der alten Sprachen Anatoliens. *AfO*, 15, 1-37.
- Bittel, K. (1937). *Die Kleinfunde der Grabungen 1906-1912*, WVDOG 60 (Boğazköy I). Leipzig: J. C. Hinrichs Verlag.
- Bozgun, ř. (2017). CTH 89: Çiviyazılı Belgelerde Hitit Sınır Kenti *Tiliura* (I). *ArAn*, 11 (1), 29-74.
- Carruba, O. (1998). Tawananna-I. *Babylonia Hieroglyphica*. *ZA*, 88, 114-126.

- Darga, M. (1969). Hitit Metinlerinde Geçen ^{NA4}ZI.KIN=^{NA4}huwaşi Kelimesinin Anlamı Hakkında Bir Araştırma. *Belleten*, 33 (132), 493-504.
- Dinçol, A. (1970). *Eski Anadolu Dillerine Giriş*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- Dinçol, A. (1982). Hititler. *Anadolu Uygarlıkları Ansiklopedisi*, 1, 18-136.
- Dinçol, A., Dinçol, B., Hawkins, J. D., ve diğerkleri (1993). The 'Cruciform Seal' from Boğazköy-Hattusa. *IM*, 43, 87-106.
- Ertem, H. (1973). *Boğazköy Metinlerinde Geçen Coğrafiya Adları Dizini*. Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi.
- Ertem, H. (1974). *Boğazköy Metinlerine Göre Hititler Devri Anadolu'sunun Florası*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Feder, Y. (2014). The Semantics of Purity in the Ancient Near East: Lexical Meaning as a Projection of Embodied Experience. *JANER*, 14, 87-113.
- Ferris, J. S. (1944). *Old Assyrian Letters and Business Documents* (BIN VI), New Haven: Yale University Press.
- Forrer, E. (1931). Hajasa-Azzi. *Caucasica*, 9, 1-24.
- Forrer, E. (1938). Quelle und Brunnen in Alt-Vorderasien. *Glotta*, 26 (3/4) 178-207.
- Friedrich, J. (1960, 1967). *Hethitisches Elementarbuch* I-II (Second ed.). Heidelberg: Carl Winter Universitätsverlag.
- Furlani, G. (1936). *La Religione degli Hittiti* (Storia delle religioni 13). Bologna: Zanichelli.
- Gelb, I. J. (1939). *Hittite Hieroglyphic Monuments* (OIP 45). Chicago: The University of Chicago Press.
- Giorgieri, M. (1995). *I testi ittiti di giuramento* (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Firenze: Università degli Studi di Firenze.
- Glatz, C. (2020). *The Making of Empire in Bronze Age Anatolia* (First ed.). Cambridge: Cambridge University Press.
- Gonnet, H. (1968). Les montagnes d'Asie Mineure d'après les textes hittites. *RHA*, XXVI (83), 93-170.
- Gordin, S. (2015). *Hittite Scribal Circles. Scholarly Tradition and Writing Habits* (StBoT 59). Wiesbaden: Harrassowitz Verlag.
- Götze, A. (1931). Die kleinasiatischen Personennamen auf -uman, -umma in den kappadokischen Tafeln. *ZA*, 40, 260-263.
- Götze, A. (1940). *Kizzuwatna and the Problem of Hittite Geography*. New Haven: Yale University Press.
- Güterbock, H. G. (1940). *Siegel aus Boğazköy I* (AfO Beiheft 5). Berlin: Im Selbstverlage des Herausgebers.
- Güterbock, H. G. (1967). The Hittite Conquest of Cyprus Reconsidered. *JNES*, 26 (2), 73-81.
- Hawkins, J. D. (1970). Hieroglyphic Hittite Inscriptions of Commagene. *Anatolian Studies*, 20, 69-110.
- Hawkins, J. D. (1974). Assyrians and Hittites. *Iraq*, 36 (1-2), 67-83.

- Hawkins, J. D. (1981). Kubaba at Karkamiş and Elsewhere. *Anatolian Studies*, 31, 147-176.
- Hawkins, J. D. (1995). *The Hieroglyphic Inscription of the Sacred Pool Complex at Hattusa (SÜDBURG)* (StBoT Beiheft 3). Wiesbaden: Harrassowitz Verlag.
- Hawkins, J. D. (2000). *Corpus of Hieroglyphic Luwian Inscriptions*, C. I, B. 1. Berlin-New York: Walter de Gruyter.
- Heinhold-Krahmer, S. (1977). *Arzawa: Untersuchungen zu seiner Geschichte nach den hethitischen Quellen* (THeth 8). Heidelberg: Carl Winter Universitätsverlag.
- Herbordt, S. (2005). *Die Prinzen- und Beamtsiegel der Hethitischen Grossreichszeit auf Tonbullen aus dem Nişantepe-Archiv in Hattusa* (Boğazköy-Hattuşa 19). Mainz am Rhein: Verlag Philipp von Zabern.
- Herbordt, S., Bawanyeck, D., Hawkins, J. D. (2011). *Die Siegel der Grosskönige und Grossköniginnen auf Tonbullen aus dem Nişantepe-Archiv in Hattusa* (Boğazköy-Hattuşa 23). Darmstadt/Mainz: Verlag Philipp von Zabern.
- Hoffner, H. A. (1967). An English-Hittite Glossary. *RHA*, XXV, 80, 6-99.
- Hoffner, H. A. (1998). Agricultural Perspectives on Hittite. III. *Uluslararası Hititoloji Kongresi Bildirileri*, 16-22 Eylül 1996, Çorum, (s. 319-330).
- Hoffner, H. A. (2009). *Letters from the Hittite Kingdom*. Atlanta: Society of Biblical Literature.
- Hoffner, H. A.-Melchert, H. C. (2008). *A Grammar of the Hittite Language*. Winona Lake-Indiana: Eisenbrauns.
- Kammenhuber, A. (1959). Zur hethitisch-luvischen Sprachgruppe. *ZVS*, 76, 1-26.
- Kammenhuber, A. (1968). *Die Arier im Vorderen Orient*, Heidelberg: Carl Winter Universitätsverlag.
- Klinger, J. (2015). Šuppiluliuma II und die Spätphase der hethitischen Archive. In A. Müller-Karpe, E. Rieken, W. Sommerfeld (Eds.), *Saeculum. Gedenkschrift für Heinrich Otten anlässlich seines 100. Geburtstags*, (StBoT 58, pp. 87-112). Wiesbaden: Harrassowitz Verlag.
- Kloekhorst, A. (2019). *Kanişite Hittite. The Earliest Attested Record of Indo-European* (HdO I/132). Leiden-Boston: Brill.
- Koç, İ. (2022). *I. Šuppiluliuma ve Dönemi* (Yayımlanmamıř Doktora Tezi). Ankara.
- Kronasser, H. (1966). *Etymologie der Hethitischen Sprache* 1. Wiesbaden: Otto Harrassowitz.
- Kuzuoğlu, R. (2007). *Eski Asurca Metinlerde Geçen Coğrafya Adları* (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Ankara.
- Laroche, E. (1946-1947). Recherches sur les noms des dieux hittites. *RHA*, VII (46), 7-139.
- Laroche, E. (1960). *Les Hiéroglyphes Hittites*. Paris: Centre National de la Recherche Scientifique.
- Laroche, E. (1966). *Les Noms des Hittites*. Paris: Librairie C. Klincksieck.
- Laroche, E. (1981). Les Noms des Hittites: Supplément. *Hethitica*, IV, 3-58.
- Laroche, E., (1982). Epithètes et predicats en hittite. In A. Archi, H. Gonnet (Eds.), *Fs Neumann* (pp. 133-136). Innsbruck: Institut für Sprachwissenschaft der Universität Innsbruck.

- de Martino, S. (2011). *Hurrian Personel Names in the Kingdom of Hatti* (Eothen 18). Firenze: LoGisma.
- del Monte, G. F-Tischler, J. (1978). *Die Orts- und Gewässernamen der Hethitischen Texte*, RGTC, Band VI. Wiesbaden: Dr. Ludwig Reichert Verlag.
- del Monte, G. F. (1992). *Die Orts- und Gewässernamen der Hethitischen Texte*, RGTC, Band VI/2. Wiesbaden: Dr. Ludwig Reichert Verlag.
- Mouton, A. (2015). The Sacred in Hittite Anatolia: A Tentative Definition. *HR*, 55 (1), 41-64. Doi: 10.1086/681805.
- Nashef, K. (1991). *Die Orts- und Gewässernamen der altassyrischen Zeit*, RGTC, Band IV. Wiesbaden: Dr. Ludwig Reichert Verlag.
- Oreshko, R. (2012). *Studies in Hieroglyphic Luwian: Towards a Philological and Historical Reinterpretation of the SÜDBURG Inscription* (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Freie Universität Berlin.
- Otten, H. (1963). Neue Quellen zum Ausklang des Hethitischen Reiches. *MDOG*, 94, 1-23.
- Otten, H. (1966). Hethiter, Hurriter und Mitanni. *Fischer Weltgeschichte*, 3, 102-176.
- Otten, H. (1995). *Die hethitischen Königssiegel der frühen Großreichszeit*, Akademie der Wissenschaften und der Literatur 7. Stuttgart: Franz Steiner Verlag.
- Özkan, S. (1993). Kummuh/Kumaha. *Tarih İncelemeleri Dergisi*, 8 (1), 65-80.
- Payne, A. (2015). *Schrift und Schriftlichkeit: Die anatolische Hieroglyphenschrift*. Wiesbaden: Harrassowitz Verlag.
- Rieken, E. (2001). *Der hethitische şar-tamhari-Text: archaisch archaisierend?*, Akten des IV. Internationalen Kongresses für Hethitologie Würzburg 4-8 Oktober 1999, StBoT 45. Wiesbaden: Harrassowitz Verlag.
- Riemschneider, K. K. (1958). Die hethitischen Landschenkungsurkunden. *MIO*, 6, 321-381.
- Singer, I. (1983). Western Anatolia in the Thirteenth Century B.C. According to the Hittite Sources. *Anatolian Studies*, 33, 205-217.
- Soysal, O. (2004). *Hattischer Wortschatz in hethitischer Textüberlieferung*, HdO I V. 74. Leiden-Boston: Brill.
- Taracha, P. (2018). A unique logographic writing: Hittite KÜ-ah-hi. *NABU*, 2018/4, 167.
- Ünal, A. (2006). Hitit İmparatorluğu'nun Yıkılışından Bizans Dönemi'nin Sonuna Kadar Adana ve Çukurova Tarihi. *ÇÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 15 (3), 67-102.
- Ünal, A. (2016). *Hititçe-Türkçe Türkçe-Hititçe Büyük Sözlük*. Ankara: Bilgin Kültür Sanat Yayınları.
- Ünal, A. (2018). *Eski Anadolu Siyasi Tarihi 1*. Ankara: Bilgin Kültür Sanat Yayınları.
- Ünal, A. (2019). *Linguae Hethiticae Grammatica-Hititçe Dilbilgisi*. Ankara: Bilgin Kültür Sanat Yayınları.
- Ünal, A. ve Girginer, S. (2007). *Kilikya-Çukurova. İlk Çağlardan Osmanlılar Dönemi'ne Kadar Kilikya'da Tarihi Coğrafya, Tarih ve Arkeoloji*. İstanbul: Homer Kitabevi.
- van Gessel, B. H. L. (1998). *Onomasticon of the Hittite Pantheon*, P. I-II, HdO I V. 33. Leiden-New York-Köln: Brill.
- van den Hout, T. (2020). *A History of Hittite Literacy* (First ed.). Cambridge: Cambridge University Press.

- von Schuler, E. (1965). *Die Kaşker*. Berlin: Walter de Gruyter.
- Watkins, C. (2008). Hittite. In R. D. Woodard (Eds.), *The Ancient Languages of Asia Minor* (pp. 6-30). Cambridge: Cambridge University Press.
- Weeden, M. (2013). Names on Seals, Names in Texts. Who Were These Peoples? In A. Mouton, I. Rutherford, I. Yakubovich (Eds.), *Luwian Identities. Culture, Language and Religion Between Anatolia and the Aegean* (pp. 73-86). Leiden-Boston: Brill.
- Weeden, M. (2014). Anatolian Hieroglyphs: Logogram vs. Ideogram. *BBVO*, 23, 81-100.
- Weeden, M. (2020). Back to the 13th or 12th Century BC? The Südburg Inscription at Boğazköy-Hattuşa. *Eothen*, 23, 473-496.
- Wilhelm, G. (1999). Reinheit und Heiligkeit. Zur Vorstellungswelt altanatolischer Ritualistik. In H. J. Fabry-H. W. Jungling (Eds.), *Levitikus als Buch* (pp. 197-217). Bonn: Philo, Band 119.
- Yıldırım, N. (2016). iviyazılı Kaynaklara Göre Patina Krallığı'ndan Unęi Krallığı'na Antakya ve Amik Ovası'nın Tarihsel Süreci. *Belleten*, 80, 701-718.

EVRİMİI KAYNAKLAR

- Tremouille, M.: <https://www.hethport.uni-wuerzburg.de/hetonom/ONOMASTIdata.html>
Erişim Tarihi: 07.09.2022 (evrimii)

KISALTMALAR

- CAD The Assyrian Dictionary of the Oriental Institute of the University of Chicago-Chicago 1956vd.
- CHD The Hittite Dictionary of the Oriental Institute of the University of Chicago-Chicago 1980vd.
- CTH E.Laroche, Catalogue des Textes hittites-Paris 1971.
- EDHIL A.Kloekhorst, Etymological Dictionary of the Hittite Inherited Lexicon-Leiden 2008.
- HED J.Puhvel, Hittite Etymological Dictionary-Berlin 1984vd.
- HEG J.Tischler, Hethitisches Etymological Glossar-Innsbruck 1977vd.
- HHw J.Tischler, Hethitisches Handwörterbuch, Mit dem Wortschatz der Nachbarsprachen, (IBS 102)-Innsbruck 2001.
- HKM S.Alp, Hethitische Keilschrifttafeln aus Maşat-Höyük-Ankara 1991b.
- HW J.Friedrich, Hethitisches Wörterbuch-Heidelberg 1952 (1954).
- HZL C.Rüster-E.Neu, Hethitisches Zeichenlexikon (StBoT Beiheft 2)- Wiesbaden 1989.
- KBo Keilschrifttexte aus Boghazkoi-Leipzig-Berlin 1916 vd.
- KUB Keilschrifturkunden aus Boghazkoi-Berlin 1921 vd.